MANIFEST VOOR EEN TOEKOMST-BESTENDIG GELDERLAND 2027 - 2031

Manifest voor een toekomstgericht Gelderland is een gezamenlijke uitgave van Vereniging Natuurmonumenten, Natuur en Milieu Gelderland, Geldersch Landschap & Kasteelen, Stichting Landschapsbeheer Gelderland, IVN Natuureducatie en Staatsbosbeheer.

Tekst overnemen

Het is toegestaan om zonder bronvermelding teksten uit dit manifest over te nemen in verkiezingsprogramma's voor provincie en waterschappen.
Graag zelfs!

Natuurmonumenten
SLG Stichting Landschapsbeheer Gelderland
natuur en milieu federatie gelderland
Geldersch Landschap & Kasteelen
ivn natuur educatie
Staatsbosbeheer

Groene inspiratie voor kandidaten en verkiezingsprogramma's voor provincie en waterschappen

INTRO

Wij, Gelderlanders, zijn trots op ons mooie Gelderland. U natuurlijk ook. We zijn trots op onze natuur, onze wateren, onze cultuurlandschappen, de historische landgoederen, en op het groen in onze steden en dorpen. Ze vormen een deel van onze identiteit.
Toch staan de natuur en het landschap voortdurend onder druk; door ruimteclaims, klimaatverandering, verdroging, te veel stikstof, verlies van biodiversiteit en een matige water- en bodemkwaliteit. Helaas ligt Gelderland nog altijd niet op koers om de afgesproken doelen te halen op het gebied van natuur, water en een gezonde leefomgeving.

Wij zijn zes Gelderse organisaties die zich inzetten voor natuur, landschap, milieu en duurzaamheid. Gezamenlijk hebben we een grote achterban in de vorm vrijwilligers en/of leden, en ontvangen we jaarlijks miljoenen bezoekers in onze gebieden.
We zetten dagelijks alles op alles voor een vitaal Gelderland. Maar eerlijk is eerlijk: de provincie en waterschappen hebben een essentiële rol om gunstige randvoorwaarden te scheppen voor een gezonde natuur en leefomgeving. Er mag dus ook bij u een tandje bij, en dan is er heel veel mogelijk!

In dit Manifest vertellen wij:

- wat volgens ons de **uitdagingen** zijn,
- welke **oplossingen** we zien, én
- welke **inzet** daarvoor nodig is.

De volgende bestuursperiode (2027-2031) is bepalend voor biodiversiteit en natuurherstel. Met dit Manifest willen we u – de partijen en kandidaten voor provincie- en waterschapsbestuur en de opstellers van de verkiezingsprogramma's – inspireren om de juiste keuzes te maken. Want gezonde natuur, een schone leefomgeving en schoon water zijn voor de mens van levensbelang, en het fundament onder onze samenleving en economie. In een groene omgeving voelen mensen zich beter: gezonder, veiliger én gelukkiger. Doet u de komende vier jaar met ons mee om Gelderland leefbaarder te maken, zodat we de problemen niet doorschuiven naar toekomstige generaties?

Namens de Gelderse natuur- en landschapsorganisaties:

Vereniging Natuurmonumenten
Natuur en Milieu Gelderland
Geldersch Landschap & Kasteelen
Stichting Landschapsbeheer Gelderland
IVN Natuureducatie
Staatsbosbeheer

FIJNE LEEFOMGEVING

Water, groen en natuur dichtbij huis zijn superbelangrijk. Maar er is ook een grote vraag naar ruimte voor woningbouw, energie, landbouwgrond, infrastructuur en recreatie. Groen en natuur staan daarbij vaak onderaan de prioriteitenlijst, terwijl ze wat ons betreft de ecologische basis vormen voor alle toekomstige ontwikkelingen.

Uitdagingen en oplossingen:

- In de praktijk zien we weinig regie en keuzes, terwijl **meervoudig ruimtegebruik en slimme benutting** van zones tussen stad en natuur of landbouwgebied een oplossing kunnen bieden. Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan groene woonwijken, bedrijventerreinen of groene buitenruimte bij sportclubs en zorginstellingen.
- **Grote infrastructurele beslissingen** worden voorbereid op basis van verouderde prognoses van productie, transport en verkeer. De provincie wil nog te vaak elke ontwikkeling met ruimtevraag accommoderen. Terwijl haar rol juist zou moeten zijn om randvoorwaarden te stellen voor groen-blauwe dooradering, natuurinclusiviteit en Basiskwaliteit Natuur (BKN).
- Nog steeds gaan veel **bomen en andere waardevolle groene elementen verloren**. Nationale landschappen verliezen hun beschermde status. De ambitie voor groen-blauwe dooradering is vrijblijvend en vaak te laag. Het ontbreekt aan voldoende bescherming, monitoring, handhaving, structurele financiering en afrekenbaarheid.

Inzet:

1. Kies voor investeren in **groen dichtbij huis en minimaal 10% groen-blauwe dooradering** in de hele provincie. Maak het in de Omgevingsvisie tot eis bij nieuwe ontwikkelingen en monitor de voortgang.
2. Neem de **3-30-300-3000-regel** op in het omgevingsbeleid en als minimumeis bij bouwprojecten voor bedrijven en woningen: zicht op 3 bomen vanuit je huis, 30% bladerdak in je buurt, een groene plek binnen 300 meter van je huis en een ‘groen’ rondje van 3 km vanuit je woon- of werkplek.
3. Veranker het **beginsel van natuurinclusief denken** en doen op een concrete manier in de Omgevingsverordening voor ruimtelijke ontwikkelingen, inclusief richtlijnen voor woningbouw, natuurinclusieve energieprojecten en groene bedrijven(terreinen). Koppel hier een puntensysteem aan.
4. Neem doelen en **advieswaarden voor Basiskwaliteit Natuur** (BKN) op in het omgevingsbeleid, via een programmatische aanpak met uitvoeringsparagraaf. Een platform vanuit Gelderse partnerorganisaties kan hierbij fungeren als vliegwiel.
5. Geef **landschapskwaliteit in beleid een bindend karakter**, zowel voor bescherming van bestaande als voor het ontwikkelen van nieuwe waarden. Bied voor langere termijn continuïteit voor het behoud en herstel van kenmerkend cultureel erfgoed in natuur en landschap. Zet de succesvolle provinciale **subsidieregeling voor Biodiversiteit en landschap** voor gemeenten voort met een ruimer budget.
6. Financier aanleg en beheer van **landschapselementen** en compenseer voor afwaardering van grond of opbrengstderving.

Foto: Ronald Oost

NATUUR

Natuur is geen luxegoed maar een levensvoorwaarde. Het is de basis onder ons bestaan. Maar helaas blijft de biodiversiteit achteruitgaan, onder andere door stikstofdepositie, achterblijvende waterkwaliteit, verdroging, versnippering en vervuiling. Zo lang die drukfactoren niet worden weggenomen en 'de kraan nog open staat', blijft het nodig om intensief te beheren en maatregelen te nemen voor natuurherstel. Daarmee blijven de kosten oplopen, en zijn de huidige vergoedingen binnen het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer niet meer voldoende om natuurkwaliteit te behouden.

Een belangrijk deel van de oplossing is het instellen van overgangsgebieden rond beschermde natuur. Hier heeft niet alleen de natuur voordeel van, maar deze overgangsgebieden zijn tegelijkertijd ook geschikt voor maatschappelijke opgaven als waterberging (klimaatadaptatie), recreatie en natuurinclusieve landbouw. Een effectieve manier om buiten beschermde natuurgebieden – dus in agrarisch en bebouwd gebied – te werken aan natuur en biodiversiteit is de systematiek van Basiskwaliteit Natuur die landelijk is ontwikkeld.

Uitdagingen:

- De **biodiversiteit** herstelt en verbetert niet en Natura2000-doelen worden in de meeste gebieden niet gehaald.
- De **blijvende druk** van verdroging, stikstofdepositie, versnippering, vervuiling, ruimtelijke en recreatiedruk houdt systeemproblemen in stand.
- De **kosten voor natuurbeheer en -herstel** blijven stijgen door onvoldoende reductie van drukfactoren ('kraan open') en stijgende inflatie.
- Het **Gelders NatuurNetwerk (GNN)** is vrijwel compleet qua afgesproken aantal hectares, maar er zijn nog veel verbindingszones nodig om kleinere, kwetsbare natuurgebieden robuuster te maken.

Oplossingen:

- Kies **voor breed natuurherstel en veerkrachtige natuurgebieden** als fundament voor het Gelders buitengebied.
- Gezonde natuur is randvoorwaardelijk voor economische en ruimtelijke ontwikkeling. Maak **natuurherstel** daarom **leidend in economisch en ruimtelijk beleid**.
- Zorg voor **SMART en geborgd beleid** om natuurherstel te realiseren**.**
- Zorg voor voldoende en **structurele financiering** voor het dagelijkse natuur- en landschapsbeheer.

Inzet:

1. Veranker **Basiskwaliteit Natuur** als ondergrens voor de te behalen natuurkwaliteit buiten beschermde natuurgebieden en kies voor een programmatische aanpak.
2. Maak **stikstofreductie afrekenbaar** per gebied. Actualiseer vergunningen en beëindig latente stikstofruimte.
3. **Los drukfactoren op** buiten de natuur. Zorg voor geborgde en afdwingbare maatregelen om dit te bewerkstelligen.
4. Leg vast in de provinciale Omgevingsverordening dat er **ruime overgangsgebieden voor systeemherstel** moeten komen rond kwetsbare natuur. Instrueer ook gemeenten om overgangszones ruimtelijk vast te leggen en gebruiksregels daaraan te koppelen in Omgevingsplannen. Combineer in deze zones stikstofreductie, herstel van waterkwaliteit en kwantiteit, bodemherstel, beperkingen aan het gebruik van chemische pesticiden, versterken van de groenblauwe dooradering met landschapselementen en extensiever landgebruik.
5. Realiseer in deze overgangsgebieden niet alleen de natuuropgaven maar ook **andere maatschappelijke opgaven** zoals waterberging (klimaatadaptatie), groenblauwe dooradering, recreatie en natuurinclusieve landbouw.
6. Prioriteer **ecologische verbindingen** en versnel de **uitbreiding van het Gelders Natuurnetwerk**.
7. Ga voortvarend en ambitieus aan de slag met de Gelderse bijdrage aan het **Nederlandse natuurherstelplan** (uitvloeisel van de Europese **Natuurherstelverordening**). Sluit in alle nog te vormen provinciale beleidskaders actief aan bij de doelen uit deze verordening.
8. Borg **langjarige en kostendekkende financiering** van natuur- en landschapsbeheer, met structurele indexatie van beheervergoedingen.

Foto: Ronald Oost

WATER

Water is nadrukkelijk verbonden met veel Gelderse landschappen. Maar door weersextremen is er steeds vaker te veel of te weinig water, met alle gevolgen van dien voor natuur, landbouw, drinkwatervoorziening en veiligheid. Ook laat de kwaliteit van het beschikbare grond- en oppervlaktewater ernstig te wensen over door vervuiling met nutriënten, pesticiden, medicijnresten, PFAS en andere chemische stoffen.
De provincie is direct verantwoordelijk voor schoon en voldoende grondwater en grondwaterafhankelijke natuur, coördineert het Gelderse Programma Water en ziet toe op het werk van de waterschappen. Als het gaat om het beheer van het watersysteem en om waterkwaliteitsdoelen uit de KRW, zijn de waterschappen nadrukkelijk aan zet.

Uitdagingen:

- **Verdroging** is een groot probleem in Gelderland, met name op de zandgronden. De verdrogingsaanpak van de afgelopen jaren werpt voorzichtig z'n vruchten af. Het laaghangend fruit is geplukt, maar nu komt het aan op samen robuuste systeemmaatregelen nemen. Voor grondwaterafhankelijke natuurgebieden is het nog steeds 'code rood.'
- De **waterkwaliteit** in veel beken en sloten is onder de maat. De doelen voor de **Kaderrichtlijn Water** (KRW) worden niet gehaald in 2027. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen en meststoffen moet daarom worden gestopt in zones rond watergangen, zeker in kwetsbare gebieden, zoals in en rondom Natura 2000. Ook valt nog winst te behalen rond riooloverstorten, industriële lozingen en het effluent van rioolwaterzuiveringen.
- Het is onduidelijk of de huidige wijze van verantwoording door Nederland juridisch houdbaar is. Er is een risico op ingebrekestelling door Europa en op rechtszaken.

Oplossingen:

- Kies voor **water als sturend thema** bij ruimtelijke vraagstukken. Werk bij al deze vraagstukken steeds vanuit **hydrologisch systeemherstel**. Voorkom een eenzijdige focus op bijvoorbeeld stikstofdoelen, maar laat zaken als waterkwaliteit, voldoende water vasthouden, stikstof en andere opgaven voor natuur, landbouw en landschap hand in hand gaan in een integrale gebiedsaanpak.
- Waterschappen beheren vele kilometers aan watergangen en dijken, en in sommige gevallen ook wegbermen. Deze elementen vormen in potentie zeer waardevolle **groen-blauwe dooradering** in het Gelderse landschap.

Inzet:

1. Beoordeel alle ruimtelijke ontwikkelingen op de **effecten op het (grond)watersysteem** en durf nee te zeggen tegen ontwikkelingen die niet passen bij het hydrologisch systeem. Functie volgt peil, en niet andersom.
2. Maak **waterkwaliteit een sturend criterium** in vergunningverlening.
3. Zorg voor **schoon water**: zorg dat de concentraties aan N, P, zware metalen, geneesmiddelenresten, PFAS en bestrijdingsmiddelen in het water nu echt substantieel omlaag gaan. Hiervoor zijn geborgde en afdwingbare maatregelen noodzakelijk.
4. Stel vast in hoeverre de **KRW-doelen** nog niet gehaald worden en wat ervoor nodig is om de doelgaten te dichten. Leg dit expliciet vast in het nieuwe Gelderse Programma Water en in de nieuwe waterbeheerprogramma's van de waterschappen. Neem ook in andere, sectorale programma's concrete doelen op voor waterkwaliteit en -kwantiteit. Voer de maatregelen uit de KRW-factsheets uit.
5. Zorg voor (nog meer) **inzicht in (grond)wateronttrekkingen en lozingen** en handhaaf op illegale lozingen, onttrekkingen en het slaan van nieuwe grondwaterputten.
6. Benut watergangen, dijken en bermen voor **groen-blauwe dooradering**.
7. Blijf investeren en faciliteren in programma's die **verdroging aanpakken** (zoals de Aanpak Droogte en Wateroverlast Achterhoek & Liemers, en Ruimte voor de Rivier 2.0).

LANDBOUW

Gelderland is één van de grootste agrarische provincies van Nederland. Het kleinschalige en diverse cultuurlandschap van voorheen is deels verdwenen en staat onder druk door de toegenomen intensivering van de landbouw, vooral nabij beschermde en kwetsbare natuurgebieden. Daarom speelt Gelderland een cruciale rol in de aanpak van de stikstofcrisis en het bieden van duurzaam toekomstperspectief aan boeren.

Boeren zijn namelijk de sleutel tot het beter beschermen van landschap en bodem. Als meer agrariërs kiezen voor een natuurinclusieve bedrijfsvoering en agrarisch natuurbeheer, nemen drukfactoren af en veert de natuur op, wat ook goed is voor de voedselproductie. Ook draagt de landbouwtransitie bij aan klimaatmitigatie en -adaptatie en verbetering van de waterkwaliteit.

Uitdagingen:

- **Het huidige landbouwsysteem** gericht op schaalvergroting en productie voor de wereldexport is ecologisch, economisch en juridisch **niet langer houdbaar**. Vergunningen kunnen niet meer verleend worden en kosten voor natuurbeheer, -herstel en waterzuivering nemen toe en worden afgewenteld op de samenleving.
- Ook op het gebied van **dierenwelzijn** wordt de maatschappelijke bewustwording groter en de roep om een ander systeem urgenter. Boeren zitten in onzekerheid door het uitblijven van duidelijk beleid.

Oplossingen:

- **Maatschappelijk gewenste landbouw**, die produceert binnen de ecologische draagkracht van de omgeving en daar zelfs een positieve bijdrage aan levert, door naast voedselproductie ook bij te dragen aan biodiversiteit en bodembeheer. Hier past uiteraard een eerlijke beloning bij voor de boer.
- Gelderland kan een **koploperspositie** innemen op het gebied van **natuurinclusieve, biologische land- en tuinbouw en agrarisch natuurbeheer**. Het Platform Natuurinclusieve Landbouw speelt een belangrijke rol in educatie en begeleiding van boeren die de omslag willen maken.

Inzet:

1. Pas **gebiedsdifferentiatie** toe met duidelijke zonering voor land- en tuinbouwontwikkeling (zie kader).
2. Streef naar **15-25% biologische landbouw** in 2030.
3. Stuur op voedselzekerheid door het stimuleren van een **groter aandeel plantaardige productie voor humane consumptie**.
4. Werk met **actief grondbeleid**: om ruilverkaveling en extensivering mogelijk te maken is een grondbank nodig voor herverdeling.
5. **Help boeren actief bij omschakeling** naar een meer natuurinclusieve bedrijfsvoering, kringlooplandbouw en/of biologisch door educatie, begeleiding en financiële regelingen beschikbaar te stellen.
6. Ondersteun alleen **technische innovaties** voor een duurzame land- en tuinbouw die integraal bijdragen aan doelen voor natuur, water en milieu.
7. **Stel normen** voor veebezetting, mest- en pesticidengebruik.

Kader Gebiedsdifferentiatie

Gebiedsdifferentiatie met duidelijke zonering voor land- en tuinbouwontwikkeling kan er als volgt uitzien:

1. In en rond Natura2000-gebieden, andere waardevolle natuur en rond kwetsbare waterlopen: alleen extensief, natuurinclusief of biologisch boeren,
2. In bredere overgangsgebieden en rond woonwijken overwegend extensief en veel ruimte voor verbrede bedrijfsvoering met bijvoorbeeld zorg- en recreatiefaciliteiten,
3. Daarbuiten meer ruimte voor intensievere landbouw (maar wel schoner), en omschakelaars naar biologische landbouw.

MENSEN

Mensen zijn onlosmakelijk verbonden met natuur en landschap in Gelderland. Als bewoners, als recreanten, en als mede-beheerders van de groene ruimte (publiek en privaat). Natuureducatie speelt een cruciale rol in het bewust maken van het belang van de natuur, en jong geleerd, is oud gedaan. Gelukkig zetten al duizenden mensen in Gelderland zich vrijwillig in voor natuur, landschap en een fijne, groene leefomgeving. En die zijn hard nodig om alle natuur- en landschapsdoelen te halen.

Uitdagingen en oplossingen:

- Natuur- en landschapsorganisaties **bereiken de inwoners** van Gelderland, inclusief kinderen en jongeren en kunnen daarmee de provincie faciliteren. Niet voor niets zijn wij ‘het organiserend vermogen voor natuur’! Verweef natuurcontact in alle facetten van de leer- en ontwikkelomgeving.
- Al zijn ze met veel, er zijn **niet genoeg vrijwilligers** om alle ambities waar te kunnen maken. Ook hebben ze opleiding, faciliteiten en ondersteuning nodig. De groene organisaties in Gelderland verzorgen dit.

Inzet:

1. Kies voor het ruimhartig **stimuleren van groene burgerbetrokkenheid** en **bewonersparticipatie** bij het vergroenen van de leefomgeving.
2. Stimuleer en motiveer **vrijwilligersgroepen en burgerinitiatieven** en faciliteer organisaties die daaraan bijdragen, zoals SLG, IVN en Natuur en Milieu Gelderland. Maak de bezuinigingen op deze organisaties, die zijn doorgevoerd in de afgelopen jaren, weer ongedaan en verhoog en indexeer de structurele subsidie aan hen. De basis van draagvlak onder beleid voor biodiversiteit en landschap zijn actieve burgers die zich onbezoldigd en belangeloos hiervoor inzetten.
3. Faciliteer **citizen science projecten** zoals telling- en meetprojecten en educatie daarover.
4. Zorg dat elke Gelderse school in het basis- en middelbaar onderwijs **buiten-/natuurlessen en lokaal biologisch geteeld fruit** aanbiedt.
5. Breng de succesvolle **subsidieregeling voor groene schoolpleinen** terug.
6. Stimuleer burgers om hun **eigen tuin en leefomgeving te vergroenen**.
7. Blijf bijdragen aan de **Gelderse Klompenpaden** die met de inzet van veel vrijwilligers en grondeigenaren worden gerealiseerd.

KLIMAAT

Provincie Gelderland heeft de ambitie uitgesproken om in 2030 de CO_2-uitstoot met 55% gereduceerd te hebben vergeleken met 1990. En in 2050 wil Gelderland klimaatneutraal zijn. Ook de waterschappen hebben stevige ambities als het gaat om energieneutraliteit, circulariteit en klimaatbestendigheid.

We zien intussen de weersextremen toenemen met alle risico's op natuurbranden, overstromingen, biodiversiteitsverlies en gezondheidsrisico's van dien. Daarom is er niet alleen een energietransitie en CO_2-reductie nodig (*klimaatmitigatie*), maar moeten we ons ook gaan aanpassen aan weersextremen *(klimaatadaptatie)*.

Klimaatadaptatie, zoals waterberging of het tegengaan van hittestress, gaat bovendien goed samen met natuur, groen-blauwe dooradering of nieuw bos. Een goed voorbeeld zijn de overgangsgebieden rond Natura2000-gebieden. Ook zijn functies zoals wonen, werken en waterberging vaak te combineren in plaats van naast elkaar te leggen.

Uitdagingen:

- De **effecten van klimaatverandering** worden steeds heftiger: droogte, hitte en wateroverlast nemen toe. Naast natuurschade heeft het ook grote economische gevolgen en negatieve effecten op fysieke en mentale gezondheid.
- **CO_2-reductiedoelen worden niet gehaald**.
- De transitie van fossiele energie naar **hernieuwbare energie** veroorzaakt ruimtelijke spanning. Deze tijd vraagt om keuzes welke energie-intensieve sectoren wél en welke niet van belang zijn voor een toekomstbestendig Gelderland.

Oplossingen:

- Versnel de **energietransitie**.
- Stel **klimaatadaptatie en -mitigatie als bindende voorwaarde** in alle ruimtelijke keuzes.

Inzet:

1. Benut **koppelkansen**: natuurlijke klimaatbuffers kunnen bijdragen aan natuurherstel én klimaatadaptatie (beekdalen, rivieren) én groennormering bij woningbouwopgaven. Stel groene en blauwe eisen aan ruimtelijke ontwikkelingen.
2. Zet in op **decentrale en regionale energievoorziening**, met zon en wind als belangrijkste duurzame bronnen. Slim lokaal benutten is daarbij essentieel in de komende decennia met netcongestie, en biedt ook kansen voor meer lokaal eigenaarschap en draagvlak.
3. Stimuleer **duurzame innovatieve energieprojecten** (zoals waterstof en energieopslag).
4. Zet in op **energiebesparing van burgers en bedrijven**; beperk de groei van energieopwekking en verspilling door voorlichting en techniek (zoals mogelijkheden om energie en warmte te delen).
5. Investeer en faciliteer programma's die **verdroging en te veel water aanpakken** (o.a Droogte aanpak Achterhoek, Ruimte voor de Rivier 2.0).
6. Investeer in **duurzaam vervoer en fietsinfrastructuur**.
7. Stimuleer de **vergroening** van de publieke en private ruimte met inheemse bomen en struiken tegen hittestress en stimuleer klimaatadaptieve beplanting in het buitengebied om CO2 vast te leggen, water vast te houden en vee schaduw te bieden.

Samen maken we het verschil

De urgentie is groot om met elkaar te investeren in een vitaal, waterrijk, klimaatrobuust en toekomstbestendig Gelderland. Provincie en waterschappen hebben belangrijke sleutels in handen om de komende bestuursperiode het verschil te maken. De natuur, het water en het landschap kunnen niet langer wachten. Wij blijven onvermoeibaar strijden voor ons mooie Gelderland. U ook?

Meer weten of doorpraten over dit Groenmanifest?

We gaan graag in gesprek! Kijk voor onze contactgegevens op groenmanifestgelderland.nl/contact.

Met groene groet,

Vereniging Natuurmonumenten
Natuur en Milieu Gelderland
Geldersch Landschap & Kasteelen
Stichting Landschapsbeheer Gelderland
IVN Natuureducatie
Staatsbosbeheer